

Beşerî Bilimlerde Kur'an'ın Bilimsel Otoritesi ve Çağdaş İnsanın Zorluklarını Çözümlemedeki Rolü

Prof. Dr. Muhammed Ali Rızâî İsfahânî*

Özet

Kökleri ayet ve Ehl-i Beyt (as) hadislerine uzanan *Kur'an'ın Bilimsel Otoritesi* konusu son yüz yıldır İslam mütefekkirlerinin odak noktası olmuştur.

Bu çalışmada Kur'an'ın bilimsel otoritesi üzerine uzmanların çoğunu işaret ettiği toplam 15 mana ve uygulaması resmedilmiştir.

Kur'an'ın bilimsel otoritesi akfî ve nakfî birçok delile sahiptir ve nitekim Bakara suresi 185'te geçen ve devam eden “هُدًى لِّلنَّاسِ” (Huden li'n-nâs) “İnsanlara yol gösteren, hidayeti, doğruyu ve yanlışları ayırt edip açıklayan Kur'an..” cümlesi buna işarettir.

Öte yandan Kur'an'ın bilimsel otoritesi modern dünyanın problemleri olan etnik ve mezhepsel bölünmeleri, nispeten cehalet sayılabilecek bilimsel zayıflığı, sömürgeciliği, insanların din ve dünyayı birbirinden ayrı görme olgusunu Müslümanlar için çözüme kavuşturacak bir konumdadır.

Bu makale tanımlayıcı, çözüm odaklı ve analitik bir şekilde kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, otorite, bilimsellik, modern zorluklar

Giriş

Kökleri ayet ve hadislere uzanan *Kur'an'ın Bilimsel Otoritesi* konusu; geçmiş, kavramsallığı, temelleri, görüşlerin nedenleri, alanları, sebepleri, sonuçları ve zorlukları gibi başlıklar altında incelenmekte ve bu makalede de bunlardan bazıları olan kavram, sebep ve sonuçlar üzerinde durulmaktadır.

1. Kavramsallaştırma:

1. Kur'an, 114 sure ve 6236 ayetten oluşan Müslümanların semâvî kitabıdır.

2. Bilim: beşerî öğretiler anlamına gelmektedir. Bu ise hem tecrübeye dayalı deneysel bilimler (insan ve doğa) hem de entelektüel, aktarılabılır ve sezgisel bilimlerdir. Ancak bu makalenin odak noktası (eğitim, siyaset, ekonomi, hukuk, yönetim, sosyoloji ve psikoloji gibi konuları içeren) beşerî bilimlerdir. Bazı uzmanlar beşerî bilimleri şu şekilde tanımlamıştır:

“Beşerî bilimler, insan eylemlerini ve hükümlerini, bunların etkilerini, sonuçlarını tartışan ve durumunu inceleyen disiplinlerdir. Ve başka bir deyişle: Bilim, insan

* Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi Öğretim Üyesi

iradesi ve bilinciyle gerçekleştirilen varlıklarla ilgilidir.”²

3. Otorite ve mercûyet: Mercûyet “*Re-Ce-‘A / رَجَعَ*” “*geri dönmek*” kelimesinin türevidir.³ Ve özellik aşağıdaki anlamlara sahiptir:

- İnsanların tavsiye almak veya sorunlarını çözmek için başvurdukları mütefekkir ve tecrübeli uzaman kişi. Merc-i taklîd⁴ örneği gibi.

- Bir konu hakkında gerekli bilgi ve birikime ulaşmak için başvurdukları referans ve kaynak kitapları gibi.

- Dilbilgisinde, ‘*zaminin atıfta bulunduğu kelime*’ anlamına gelir.⁵ İngilizce sözlükler ‘*authority*’ kelimesini hem itibar edilen, güvenilen ve muteber yazar olarak tercüme etmişlerdir,⁶ hem de bir şeye hâkim olmak, bir şeye hükmetme gücüne sahip olmak anlamları verilmiştir.⁷

Burada Kur'an'ın otoritesinden kastedilen şey, bu kitabın güvenilir ve yetkin bir kaynak olduğudur. Bilim insanlarının bu bilgi kaynağını ‘*hedefler, temeller*’ vb. konuların yanı sıra başta beşerî bilimler olmak üzere çeşitli bilim alanlarında kullanabilmeleri anlamında tüm bilimlere atıfta bulunmakta ve Kur'an öğretilerine dayalı bilimleri yönlendirmek ve dönüşümün kaynağı haline getirmekte kullanırlar.

2. Kur'an'ın Bilimsel Otoritesinin Anlamları ve Uygulamaları

Kur'an'ın otoritesinin anlamlarının her biri, farklı otoritelerinin boyutlarından birini ifade edebileceği gibi bazen de iki veya daha fazla anlamı bir arada toplayabilir. Ayrıca otoritenin anlamlarından her biri, bir veya birden fazla bilgi alanında kullanılabilir.

2.1. Kaynak Oluşu

Bu yorumda, Kur'an'ın otoritesi şu anlama gelir: Öğretileri uzmanları için kanıt niteliğinde olduğundan Kur'an-ı Kerîm güvenilir bir kaynaktır. Diğer bir deyişle Kur'an ayetleri tek bir bilgide belgelenmiş ve kanıtlanmıştır.

Örneğin, Kur'an-ı Kerîm bazı ilimlerde doğrudan kaynak olabilir. İslam hukuku olarak adlandırdığımız fıkah ilminin dört kaynağı olan kitap-sünnet-akıl-icma bu kaynaklara dayanılarak oluşturulur ve onlardan çıkarım yapılır.

2.2. İmza Yetkisi

Bu yorumda, Kur'an'ın otorite oluşu şu anlama gelir: bir bilginin sonuç ve öğretileri Kur'an'a yönlendirilip sunulur. Kur'an'a uygunsa ve Kur'an'ın herhangi bir ayeti o maddeye işaret ederse (veya muhalefet etmezse) kabul edilir, aksi takdirde reddedilmiş olarak kabul görür. Aynı şekilde hadisler hakkında da durum böyledir;⁸ hadislerin muhtevası Kur'an'a sunulur ve yeri yoksa reddedilir.

² Parsaneya Hamid, Cihanha-i İctimai, s.29-30

³ Lisânü'l-Arab, c.1, s.141

⁴ Taklid için müracaat edilecek kişi

⁵ Enverî, Ferheng-i Bozorg-i Sûhân, c.7, ‘Mercî’ maddesi

⁶ Oxford Dictionary, Ekber İran Penâh tercümesi, s.36

⁷ Longman Dictionary, s.20

⁸ el-Kâfi, c.1, s.69, «فَمَا وَاقَقَ كِتَابَ اللَّهِ فَخُذُوهُ وَ مَا خَالَفَ كِتَابَ اللَّهِ فَدَعُوهُ»

Otoritenin bu anlamı örneğin ekonomi, hukuk vb. bazı konular hakkında da cereyan etmektedir.

Allâme Seyyid Fazlullah⁹ örneğinde görüleceği gibi bazı müfessirler bu konuda hadislerin tartışmaya açık olması gerektiğini, her düşüncenin, fikrin, bilimin Kur'an'a sunulması gerektiğine ve eğer Kur'an'a aykırı ise terk edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.¹⁰

2.3. Yargı Mercii

Bu yorumda, Kur'an-ı Kerîm'in hüküm verme ve hükmetme konusunda bilimsel bir yetki ve otoritesi vardır. İslam Peygamberinin uyumsuzluk ve ihtilaflar konusunda hüküm kaynaklarından biri Kur'an'dır ve ona göre hükmetmekle yükümlüdür.

“Gerçekleri içeren bu kitabı sana biz indirdik ki insanlar arasında Allah'ın gösterdiği yöntemle hükmedesin. Sakın hakimlerin savunucusu olma.”¹¹

Elbette hâkimler de ihtilaflarda Kur'an'a başvurmak ve ona göre hüküm vermekle yükümlü olduğundan, hüküm ve tahkimde Kur'an onların bilimsel dayanağıdır.

Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin Fazlullah, kendi tefsirinde Kur'an'ın bu yetkisinden detaylı bir şekilde bahsetmiştir.¹²

2.4. Bilgiye Dayalı Referans

Epistemik referans olarak da adlandırabileceğimiz bu konuda, Kur'an'ın ilmî otoritesi

yalnızca insan bilgisinin duyu ve akıl yolu ile sınırlı olmadığı anlamına gelmektedir. Bilakis vahiy ile sağlandığını gösterir.

Dolayısıyla bilimsel teoriler nasıl akıl ve tecrübeye dayalı olarak oluşturulup ispatlanabiliyorsa, Kur'an ayetlerinden de yola çıkılarak oluşturulabilir ve Kur'an'daki delil ve karinelerle sunulabilir.

Bu bağlamda Kur'an'ın bilimsel teorileri, doğa ve beşerî bilimler alanında şekillenmektedir.¹³ Bu meseleye örnek olarak gökteki canlıların varlığı (Şura/29) veya kozmolojideki yedi gök betimlemesi ve ayrıca Kur'an'dan kaynaklanan beşerî bilimlerin bazı teorileri kabul edilebilir.

2.5. Uygulamalı Kontrol ve Hâkimiyet (Kur'an'a Dönüş)

Bu yorumda, Kur'an'ın bilimsel otoritesi, Kur'an öğretilerinin insan hayatının farklı alanlarında geçerli kılınmasına dairdir. Yani ilim sahalarında Kur'an'ın amelî hükmü, toplumda da Kur'an'ın hâkimiyetine yol açmaktadır.

Kur'an'a dönüş (Kur'an'a yönelme/Rüc'u ila'l Kur'an) nazariyesi, Seyyid Cemaleddin Esedâbâdî'nin¹⁴ *'Kur'an raflardan indirilerek açılmalı ve bizzat Allah'ın dediği dinlenmeli'* kuramıdır. Merhum İmam Humeynî ve Ayetullah Hamaneî gibi bazı büyük şahsiyetler de buna atıfta bulunarak bu konuyu Kur'an'ın otoritesi olarak zikretmişlerdir.

⁹ Ayetullah Seyyid Muhammed Hüseyin Fazlullah (1935-2010)

¹⁰ Tefsiru min Vahyi'l-Kur'ân, Seyyid Muhammed Hüseyin Fazlullah, c.6, s.293

¹¹ «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِثِينَ حَصِيمًا» Nisâ / 105

¹² Tefsiru min Vahyi'l-Kur'an, Seyyid Muhammed Hüseyin Fazlullah, c.20, s.151-152

¹³ Bu konuda rücu edilebilecek kaynak: Nâzariye perdâziha-i İlmi-yi Kur'anî makalesi, Muhammed Ali Rızâî İsfahanî, Peşûheşnâme-i Kur'an ve Hadis, sayı 6, ayrıca bakınız: Mantık-i Tefsir-i Kur'an (5) el-Mustafa uluslararası yayınları.

¹⁴ Seyyid Cemaleddin Esedâbâdî / Efgânî (Afganistan 1838-1897 İstanbul)

Yetkinlik ve otoritenin bu manadaki anlamı, İslam Devrimi'nden sonra İran halkının sosyal-ekonomik-siyasal yaşam alanlarında belli bir ölçüde uygulanmış ve büyük bir dönüşüm de sağlanmıştır.

2.6. Cevap Verebilir Olmak

Bu yorumda, Kur'an-ı Kerim'in bilimsel otoritesinin anlamı şudur: Kur'an günümüz insanının ihtiyaçlarına cevap verir. Ve her çağın yeni meseleleri ile ilgili olarak, Kur'an'ın bakış açısı elde edilmekte; fikir ve eylem ölçütü olarak kullanılmaktadır. Bu yorumda, Şehit Sadr'ın¹⁵ Kur'an dışı tematik yaklaşımı kullanılmaktadır. Örnek olarak siyaset ilminin yeni mefhumlarından birisi olan demokrasi vb. yorumlar alınır ve Kur'an'la değerlendirilir. Bu yolla konunun tefsiri de Kur'an'ın görüşünü elde etmek için çıkarımsal olarak yapılır. Böyle bir yaklaşımda Kur'an bunu bazen reddedebilir veya kabul de edebilir veyahut şartlı olarak ve yeni bir biçimde (örneğin, Şura ve benzeri şeklindeki dini demokrasi...) olarak kabul edebilir.

Allâme Fazlullah da kendi tefsir kitabında Kur'an-ı Kerim'in bilimsel otoritesine değinmiştir.¹⁶ Aynı zamanda Ayetullah Seyyid Ali Hamaneî de kendi konuşmalarında bu manaya değinmektedir.

2.7. Bilime Yönelme

Bu yorumda, Kur'an'ın otorite oluşunun anlamı şudur: Bilimin temel ve hedefleri

Kur'an'dan çıkarılır ve bu bilimler, Kur'an'dan etkilenir ve yönlendirilir. Buna örnek verecek olursak; eğitim bilimleri gibi modern beşerî bilimlerde eğitimin amaçlarını, ilkelerini, temellerini ve hatta eğitime engel olan unsurları Kur'an'dan çıkarmak mümkündür. Bu bilgiyi deneysel bulgularla birlikte kullanmak ve “*disiplinler arası tematik yorumlama yöntemi*”¹⁷ veya tutarlı yöntemler kullanarak yeni bilim alanı açmak da mümkündür.

Bu konuyla alakalı Ayetullah Misbah Yazdî ve Ayetullah Hamaneî, “*beşerî bilimlerin evrimi*” başlığı altında Kur'an'ın bilime yön vermesinden sıkça bahseder.¹⁸

2.8. Rol Model Otoritesi

Bu yorumda ise Kur'an'ın otorite oluşunun anlamı şudur: Bilimler modellerini Kur'an'a göre belirleyebilirler. Örneğin eğitim modeli, siyasi sistem, ekonomik metotlar vb. Kur'an'dan alınmalıdır. İnsanın ideal ve arzu edilen aile modeli vb. öğretileri Kur'an'dan alması gibi ilim ve hatta genel kültür ve İslam medeniyeti de bu kalıpların ekseninde şekillenmelidir.

2.9. Açıklayıcı Otorite

Kur'an, meseleleri açıklayıp ve detaylandırmak için bilimsel bir referans hükmündedir. Çünkü Kur'an, meseleleri tarif eder (Nahl/89)¹⁹ ve meseleleri detaylandırır (Yusuf/111).²⁰ Dolayısıyla Kur'an'ın genel ayetlerinden bir mesele açıklanmak istendiğinde

¹⁵ Muhammed Bâkır es-Sadr (1935-1980) Bağdat / Irak

¹⁶ Tefsiru min Yahyî'l-Kur'an, Seyyid Muhammed Hüseyin Fazlullah, c.6, s.289-290

¹⁷ Bak: Mantık-i Tefsir-i Kur'an (3) el-Mustafa uluslararası yayınları. Ayrıca Şiveha-i Tefsir-i Mevzuî makalesi, Muhammed Ali Ruzâî İsfahanî, Peşûheşnâme-i Kur'an ve Hadis Dergisi, sayı 12, 2018

¹⁸ Bak: Ayetullah Hamaneî'nin kadın Kur'an âlimleri ile toplantısı (20.10.2009) ve yine Ayetullah Hamaneî'nin Çeşitli üniversite profesörleri ile görüşmesi (30.10.2003) www.farsi.khamenei.ir

¹⁹ “Biz, sana her şeyi açıklayıp anlatan ve Müslümanlara hidayet, rahmet ve müjde olan kitabı indirdik.”

²⁰ “Bu Kur'an kendinden önceki kitapları tasdik eden, iman eden bir toplum için her şeyi açıklayan, doğru yolu gösteren bir rehber ve rahmettir.”

yine başvurulacak otorite Kur'an'ın kendisidir. Kur'an-ı Kerîm'in Kur'an'la tefsiri, ayetlerinin her şeyi ifade etmesi esasına dayanmaktadır, dolayısıyla kendi ayetlerinin de açıklayıcısıdır. Bu nedenle Merhum Allâme Tabâtabâî,²¹ el-Mizan'ın mukaddimesinde Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri meselesine Nahl suresi 89. ayet-i kerimeyi **تَبْيَانًا** "Her şeyin açıklayıcısı" delil göstererek başlamıştır.²²

2.10. Edebî Otorite

Bu yorumda, Kur'an'ın otorite oluşunun anlamı şudur: Kur'an, edebî kaidelerin kaynağı ve doğruluk ölçütüdür.

Kur'an-ı Kerîm bir Arap edebiyatı şaheseridir ve tüm dünya tarihi boyunca edebiyatın zirvesi hep Arap edebiyatı olmuştur. Buna rağmen İslam öncesi Cahiliye döneminde parça parça dağınık şiirler vardı. Fakat edebî ilimler (sarf, nahiv, belâgat vb.) Kur'an'dan sonra ve onun bereketiyle başlı başına bir ilim olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, tüm edebî kurallar Kur'an'a uymalı ve bu Arap dilinin edebî zirvesine uyum sağlamalıdır.

2.11. İlimlerin Kaynağı Olmak

Bu yorumda ise Kur'an'ın otorite oluşunun anlamı şudur: Kur'an, ilimlerin doğuş noktasıdır. Merhum Allâme Tabâtabâî'nin *'İslam'da Kur'an'* adlı eserinde aktardığına göre; Kur'an-ı Kerîm bazı ilimlerin (tefsir ilimleri, hadis, tecvit vb.) doğrudan ortaya çıktığı kaynak olmuştur. Ayrıca dolaylı olarak Rical, Dirâye gibi hadis ilimleri ile alakalı

branşların ve fıkah ilkeleri vb. gibi çeşitli ilimlerin ortaya çıkmasına da vesile olmuştur. Aynı zamanda kadim zamanlardan beridir var olan (tıp ve astronomi gibi) mevcut ilimlerin gelişmesine yol açmıştır. Hal böyle olunca da Kur'an doğrudan ya da dolaylı olarak bilimsel referans ve otorite kabul edilir.²³

2.12. Referans Otoritesi (İstihrâcî ve İstinbâtî)

Bu yorumda Kur'an'ın otorite oluşunun anlamı şudur: bir takım söylenen şeylerin bir kısmı Kur'an ayetlerinden alınmıştır. Örnek olarak Ehl-i Beyt (as) hadislerinin dayanağı Kur'an'dır. Bu konuda İmam Muhammed Bâkır (as) şöyle buyurmaktadır:

"Size ne zaman bir hadis söylersem, ben-den bu konu hakkında Kur'an'dan bir şahit getirmemi isteyin."²⁴⁻²⁵

Öyleyse masum bir İmam veya Kur'an müfessirleri ayetlerden bir şey alıyor veya Kur'an'la bunu belgeliyorlarsa, Kur'an'ı bilimsel bir referans haline getirmiş oluyorlar.

2.13. Bilim İnsanlarının İlmî Açlığını Gidermek

Bu yorumda da Kur'an'ın otorite oluşunun anlamı şudur: Beşerî bilimler insanlığın bilimsel açlığını tam manasıyla gideremezler çünkü bilimin nicel, nitel, mekânsal ve zamansal sınırlamaları vardır ve hatta yanılma payı dahi çoktur. Ama Kur'an-ı Kerîm bizleri Allah'ın sınırsız ilmine götürmektedir. O öyle bir kitaptır ki; hem zaman ötesi, hem de

²¹ Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin Tabâtabâî (Tebriiz 1904-1981 Kum)

²² Bak: el-Mizan fi Tefsiri'l Kur'an, Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, c.1, tefsirin mukaddimesi.

²³ Bak: İslam'da Kur'an, Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, s.94-97

²⁴ **إِذَا حَدَّثَكُمْ بِشَيْءٍ فَأَسْأَلُونِي عَنْ كِتَابِ اللَّهِ**

²⁵ El-Kâfi, c.5, s.300

mekân ötesidir. Nitekim rivayetlerde şöyle geçmektedir: Hz. Ali (as) buyurmaktadır:

“Allah onu, âlimlerin susuzluğunu gideren pınar karar kılmıştır.”²⁶

Feyz-i Kaşanî otorite ve yetkinliğin bu anlamından bahsetmiştir.²⁷

2.14. Tedavi Ediciliği (İnsanım Aclarımı İyileştirmesi)

Bu yorumda ise Kur'an'ın otorite oluşunun anlamı şudur: Kur'an, insanlığın çaresi olmayan dertlerine şifadır. Ayet ve hadislerde de belirtildiği gibi:

“Biz Kur'an'dan mü'minlere şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz.”²⁸

Hz. Ali (as) şöyle buyurmuştur:

“Hastalıklarınızı onunla tedavi edin. Zorluklarınıza karşı ondan yardım isteyin. Çünkü o, küfür, nifak, azgınlık ve sapıklık gibi en büyük dertlere devadır.”²⁹

Yine bu konuda Feyz-i Kaşanî Kur'an'ın yetkinliğinden bahsetmiştir.³⁰

2.15. Kültürel Otorite (Paradigmasal)

Bu yorumda Kur'an'ın otorite oluşunun anlamı şudur: Kur'an-ı Kerîm ilimlerin kültürel altyapısını oluşturur. Kur'an, varlık ötesi bir gerçeklik olduğu için eğitimsel, politik,

sosyal vb. sistemler üzerinde etkisi olan kültürel bir altyapı oluşturur. İslam kültürü, bilim ve medeniyetine genel bir yön verir. Bu nedenle bilimsel otoriteye sahiptir.

Örneğin Kur'an, birçok ayet-i kerimesinde tevhidi emreder ve onun bu prensibi tüm bilimsel sistemlerde de yakından müşahede edeceğimiz üzere oldukça etkilidir. Eğitimin, siyasetin, toplumun vb. şeylerin Allah'a yaklaşmasına öncülük eder. İlahî iradenin her şeye hâkim olmasını sağlar. Zaten Kur'an'ın bilimsel sistemlerini beşerî sistemlerden ayıran da budur.

3. Kur'an'ın Bilimsel Otorite Oluşunun Gereke ve Delilleri

Kur'an-ı Kerîm, bilim de dâhil olmak üzere insanın tüm dünya ve ahiret işlerine rehberlik edip, yön veren İslam'ın ilk ve en önemli kaynağıdır.

Şimdi burada Kur'an'ın ilmî otoritesi olduğuna dair dinin içinden (naklî) ve dinin dışından (aklî) gerekçe ve delillere başvuracağız:

3.1. Naklî Nedenler ve Deliller

Kur'an'dan Örnek ve Deliller

Kur'an'ın bilimsel otorite oluşunun en önemli Kur'ânî gerekçeleri aşağıdaki gibidir:

a) Kur'an'ın Gerçekliği:

Kur'ân-ı Kerîm hakikat kitabıdır. Yani içeriği doğru ve gerçeklerle birebir örtüşür.

²⁶ “جَعَلَهُ اللَّهُ رِيًّا لِعَطَشِ الْعُلَمَاءِ” (Allah onu, âlimlerin susuzluğunu gideren pınar, fakihlerin kalplerini onaran bahar, salihlerin yollarının işaretleri kılmıştır. Kur'an'ı, anlayanlar için ilim, rivayet edenler için söz, hükmedenler için hüküm kılmıştır.) Nehcû'l-Belâğa, Hutbe197,

²⁷ Bak: Feyz-i Kaşanî, el-İnsâf, onun tefsirinde Molla Sadra (Vakıa suresi tefsirinin mukaddimesi)

²⁸ “وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ” İsra/82

²⁹ Nehcû'l Belâğa, Hutbe: 176

³⁰ Bak: Feyz-i Kaşanî, el-İnsâf fi Beyâni'l-Hak ve'l-İtisâf

”ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ“

“İşte bu böyledir, gerçekleri içeren bu Kitabı Allah indirmiştir.”³¹

Kur'an haktır; dolayısıyla gerçeğe, akla, bilime, doğaya ve tecrübeye uygundur. Hal böyle olunca onun rehberliği daha kararlı ve güçlüdür:

”إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلْبَيْتِ هِيَ أَقْوَمُ“

“Gerçek şu ki bu Kur'an, insanları doğru yola iletir.”³²

Hâlbuki beşerî bilimler deneysel kanıtlara dayandığı için genellikle yanlışla paylanır. Bunların sahipliği ve gerçeğe uygunluğu ise kesin olarak ispat edilemediğinden, bilimsel referans olarak hakikatin kaynağı yani Kur'an ön planda olmak zorundadır.

b) Kur'an'ın Furkan Oluşu (Hak ile batıl birbirinden ayırması):

”تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْقُرْآنَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا“

“Âlemlere uyarıcı olması için kuluna Furkânı (haklı batıldan ayırma ölçüsünü) indiren (Allah) pek yücedir!”³³

Bu ayette, Allah'ın yücelik ve bereketi Kur'an'ın vahyedilmesi meselesiyle ilişkilendirilmektedir. Bu şekilde Kur'an'ın indirilmesinin Allah'ın nimetlerinin tecellilerinden biri olduğu gösterilmekte ve Furkan sahibi olmak da en büyük nimetlerden biridir.

Çünkü bu, insanı doğruyu yanlıştan ayırmaya yönlendirir.

“Furkan” ayırıcı (doğruyu yanlıştan ayıran) demektir. Bu kelime Kur'an'da bazen “Kur'an”, bazen aydınlatıcı mucizeler, bazen de “Tevrat” anlamında kullanılmıştır ama bu ayette kastedilen Kur'an'ın kendisidir.³⁴

İmam Cafer-i Sadık'tan rivayet edilmiş ve buyurmuştur:

“Kur'an (isim) Kur'an'ın tamamıdır ve Furkân (isim), takip edilip uyulması gereken Kur'an'ın hükümleridir.”³⁵

Kur'an-ı Kerîm dünyayı, insanı, toplumu ve bu konudaki teamülleri, müminleri, kâfirleri ve münafıkları daha iyi anlama ve tanıma vesiledir. Zaten onların sıfat ve özelliklerini ifade etmekle onları birbirinden rahatça ayırıyor.

Kur'an-ı Kerîm, doğru inançları, kanunları, kuralları, faziletleri ve ahlaki bilmenin bir aracıdır ve onları batıl ve çürük olan içeriklerden ayırır. Aynı şekilde eğitim, siyaset, sosyal, ekonomik vb. konularda olduğu gibi, insan iki yol üzerinde tereddütte kaldığında, Kur'an ayetleri hakkı batıldan ayırarak kişiyi doğru yola iletir.

c) Kur'an'ın Ayırıcılığı:

”إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَضْلٌ * وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ“

“Şüphesiz ki o (Kur'an), elbet (hak ile batıl) ayıran bir sözdür. Ve o, şaka değildir!”³⁶

³¹ Bakara / 176

³² İsra / 9

³³ Furkân / 1

³⁴ Bak: Tefsir-i Numune, c.15, s.7

³⁵ el-Kâfi, Kuleynî, c.2, s.630 ve Tefsiru'l-Burhan “إن القرآن جملة الكتاب والفرقان المحكم الواجب العمل به”

³⁶ Tank / 13-14

Bu ayetlerde ‘Kavlû’l fasl’ veya ‘Faslû’l hitâb’tan söz edilmekte; yani hiçbir surette şaka olmayan, hak ile batılı birbirinden ayrıran bir sözdür ve bu ayırıcı sözden kasıt Kur’an’dır.³⁷ Bu konu bazı hadislerde bahsedile gelmiştir.

İmam Cafer-i Sadık’tan (as) şöyle nakledilmiştir:

“Bu [ayet] bir yemine cevaptır [ve anlamı şudur], Kur’an’ın hak ve batılı belirterek ikisini birbirinden ayırması anlamına gelir.”³⁸

d) Kur’an, İhtilaflarda Bilimsel Bir Referanstır:

”إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ
النَّاسِ بِمَا آزَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِبِينَ
خَصِيمًا“

“Kuşku yok ki, biz bu Kitap’ı sana, insanlar arasında Allah’ın sana gösterdiği ile hükmedesin diye hak olarak indirdik. Sakın hainlere taraf olma!”³⁹

Kur’an’ın Hidayet Kapsayıcılığı:

Kur’an-ı Kerîm, insan yaşamının tüm yönlerini kapsayan genel bir rehberliğe sahiptir. Çünkü o, “insanlara yol gösteren”⁴⁰ olarak adlandırılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, yapılan beyanın kendisidir; nitelik tüm insanoğluna hitap eden bu ayet; zaman, mekân ve durum gözetmeksizin indiği andan itibaren herkesi kapsamaktadır. Yani bütün insanları, tüm zaman diliminde,

bütün ülkelerde, siyasi, sosyal ve ekonomik her durumda kapsamaktadır.

Öyleyse Kur’an insanlığa dair tüm alanlarda bir rehber hüviyetindedir. Hal böyle olunca da tüm beşerî bilimleri yönlendirebilir. Tabii ki, Kur’an-ı Kerîm’in mezkûr alanların tüm ayrıntılarını açıklamasını beklemeliyiz, çünkü o bir anayasa kitabı gibidir. İnsana rehberlik etmek için genel hatlara değinir ve hayata ilişkin detayları insanın aklına ve bilime bırakmıştır. Bu şekilde, insanları düşünmeye ve bilime teşvik etmiştir. Ama buna rağmen yine de birçok konuda detaya girmekten çekinmemiştir.

3.2. Akılcı ve Tecrübî Delil ve Nedenler

Kur’an’ın bilimsel otoritesi için, akılcı ve rasyonel delilleri şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Beşerî bilimlerin hataya açık oluşu ve Kur’an’ın bundan uzak oluşu:

İnsanın hâlihazırda istifade ettiği bilgiler, deneme-yapılma ile elde edilen tecrübî bilimlere dayalıdır ve bu, modern insanı birçok zorluk ve meşakkate duçar etmiştir. Örneğin, Seküler ve hümanist temeller üzerinde gelişen mevcut beşerî bilimler, siyasi arenada (zulümler, askerî zorbalıklar, acımasız savaşlar vb.) ekonomik alanda (sınıfsal bölünmeler, yoksulluk vb.) toplumsal arenada (insanlar arasında sevgi yoksunluğu, ailelerin çöküşü, yozlaşma ve fuhuş vb.) eğitim ve ahlak alanında (eğitim ve ahlakî sapmalar, ahlakî değerlerin ihmali veya hiç sayılması

³⁷ Tefsir-i Numune, c.26, s.374

³⁸ “هَذَا جَوَابُ الْقَسْمِ يَعْنِي أَنَّ الْقُرْآنَ يَفْصِلُ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ بِالْبَيِّنَاتِ عَنْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا”

³⁹ Nisa / 105 “Ey Muhammed! Doğrusu Biz, mutlak hakikati ortaya koyan bu Kitabı sana indirdik ki, insanlar arasında Allah’ın sana gösterdiği şekilde tam bir adâletle hüküm verebilesin. O hâlde, -Müslüman olduğunu iddia eden biri bile olsa- haksız durumda olan kimsenin sözüne kamp da, hainlerin destekleyicisi ve savunucusu olma!”

⁴⁰ “هَدَى لِلنَّاسِ” Bakara / 185

vb.) ve psikoloji sahasında (zihinsel bozukluklar, stres, zihinsel sağlık eksikliği vb.) birçok sorunu da beraberinde getirmiştir.

İşte bu nedenlerden ötürü hâlihazırdaki bilimler çıkmaza girmişlerdir. Zaten en başından itibaren bilinçsizce ilerlemiştir. Çünkü deneyime ve hata kabul edebilecek dürtülerle yola çıkmıştı.

Bu yüzden insan aklı beşerî bilimler alanında farklı bir yol seçilmesi gerektiğini teyit eder. O da hata kabul etmeyen Kur'an'ın ta kendisidir. Başka bir deyişle, bilimsel dayanaklara destek olması için tecrübe hislerle değil, tamamen hatadan muaf bir kaynağa güvenmek gerekir. Bu şekilde hata kabul eden bilimsel çalışmalara yön verecek ve güvenilir bir sonuca erdirecektir. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'in özellikle beşerî bilimlerde bilimsel bir referans ve otorite olması gerekir.

Evet, tecrübî bilim, insanlara çok fazla hizmet sunmasına rağmen yine de savunmasız ve hataya gebedir. Hal böyle olunca da akılselim, hata kabul etmeyen bir kaynağa yönelmeyi ve beşerî bilimleri bu kaynak üzerine inşa etmeyi savunur.

b) Kur'an'ın aksine beşerî bilimlerin kapsamsız ve kalıcı olmayışı:

Tecrübî ilimlerin sorunlarından birisi hiç şüphesiz insanın deney ve duyuları ile şekillenmesi ve maddî anlamda da olsa sonuçta sınırlı bilgiler sunmasıdır. Dolayısıyla bir önceki maddede de değindiğimiz gibi kapsamlı değildir ve öte yandan bu bilimler yeni deneyim ve araştırmalara göre her an değişebilir. Bu da onun kalıcı olmadığı anlamına gelmektedir.

Ancak Kur'an-ı Kerim, Cenab-ı Hakk'ın bütün insanlara ve her yere indirdiği bir kitaptır.

“Âlemlere uyarıcı olması için kuluna Furkânı (hakkı batıldan ayırma ölçüsünü) indiren (Allah) pek yücedir!”⁴¹

Dolayısıyla bu kutlu kitap tüm nesiller, bütün çağlar ve her yer içindir. Yani ebedî ve evrenseldir. Öte yandan kapsamlı ve kapsayıcıdır. Bu da onun hidayetinin, dünya ve âhirette bütün bireysel ve toplumsal boyutları kapsadığı manasına gelmektedir. Yani bu kitap, insan hayatına doğrudan etki eden bilimi yönlendirilmeyi hak ediyor. Çünkü onun emir ve öğretileri zaman ve mekân ötesidir yani ebedidir.

c) Kur'an-ı Kerim medeniyet yapıcı tarihsel bir deneyime sahiptir:

On dört asırlık İslam tarihi boyunca İslam medeniyeti iki kez zirveye ulaşmıştı; bunlardan ilki kamerî 4. ve 5. yüzyıllarda, ikincisi ise kamerî 10. ve 11. yüzyıllarda yani Safevîler döneminde olmuştu. Bu dönemlerde Müslümanların bilime önem verme konusunda Kur'an'ın ve Ehl-i Beyt'in öğretilerine bir ölçüde uydukları anlaşılmaktadır. Bu da kültürün, bilimin, üretimin, uygarlığın, ekonominin vb. gelişmesine yol açmıştı.⁴²

Ama ne zamanki Müslümanlar, Emevîler zamanında ve Abbasîler döneminin büyük bir bölümünde olduğu gibi, Kur'an'ın öğretilerinden ve Ehl-i Beyt'in yolundan uzaklaştılar; bocalayıp kültür ve medeniyet açısından gerileyişi tattılar. Yüzyıllar boyunca, bilimsel geri kalmışlığın da acısını çekerek Batı tarafından sömürgeleştirilip, istismar edildiler.

⁴¹ Furkân / 1

⁴² Bu konuda daha detaylı bilgi için Seyyid Muhammed Hüseyin Tabâtabâî'nin “İslam'da Kur'an” Ali Ekber-i Velâyetî'nin “Puyâ-yi Ferheng ve Temeddün-i İslâm ve İran” ve Zeynul'âbidîn Kurbânî'nin “İlel-i Pişreft ve İnhâtât-i Müslimîn” adlı eserlerine bakabilirsiniz.

İşte bu tarihi tecrübe, bizlere açıkça Kur'ân-ı Kerîm'in kültüre, bilime ve medeniyete rehberlik edecek en iyi kaynak olduğunu, yani bu konularda bilimsel otoriteye sahip olabileceğini göstermektedir.

4. Kur'an'ın Bilimsel Otorite Alanları

Kur'ân-ı Kerîm'in en önemli bilimsel ve ilmî yetki alan ve sahaları aşağıdaki gibidir:

4.1. Bilimin Temelleri Üzerindeki Etkisi

Bilimin temel ve kaynakları, genellikle o bilginin nedenleri ve felsefesinde veya diğer bilimlerde tartışılan ve elde edilen herhangi bir malumat ve bilginin ön varsayımlarıyla oluşur. Bu varsayım ve nazariyeler de ister istemez her bilimin yönü üzerinde oldukça etkilidir.

Basit bir sınıflandırmayla temel bilgileri üç kategoriye ayırabiliriz:

a) Ontolojik Temeller⁴³

- Dünyanın başlangıcı Allah'tır ve dünya tektanrıcılık merkezlidir.

“هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ

بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ”

“O, ilktir (kendisinden önce hiçbir varlık yoktur,) sondur (kendisinden sonra hiçbir varlık yoktur. Her şey yok olurken O kalacaktır,) zahirdir (delilleriyle varlığı gün gibi açıktır,) batındır (zatının

hakikati gizlidir, akıllar O'nun özünü idrak edemez,) O, her şeyi bilendir.”⁴⁴

- Dünyanın sonu yine Allah'tır.

“إِنَّا لِلَّهِ وَأَنَا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ”

“Doğrusu biz Allah'a aidiz ve sonunda yine O'na döneceğiz”⁴⁵

- Ölüm, yaşamın sonu değildir; aslında gerçek hayat olan sonsuz yaşamın başlangıcıdır.

“وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُمُ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ”

“Bu dünya hayatı eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Ahiret yurdu, işte asıl hayat odur (asıl yaşanacak yer orasıdır), keşke bilselerdi!”⁴⁶

- Diriliş gününde herkes mükâfatını alacak ve cezasını çekecek.

“فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَ مَنْ

يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ”

“Artık, kim bir zerre miktarı hayır üretmişse onu görür. Kim de zerre ağırlığınca kötülük yapmışsa onu görür.”⁴⁷

- Dünyada, bizlerin âleminden gayrı, melek ve cinler âlemi gibi, insanın duyularının ötesinde var olan âlemler de vardır. (Cin suresi vb.)

⁴³ Ontoloji; temelinde varlık olan bir felsefi disipline verilen isimdir. Bir başka tanıma göre ise, “varlık nedir?” sorusuna yanıt arayan bir felsefe alanıdır.

⁴⁴ Hadid / 3

⁴⁵ Bakara / 156

⁴⁶ Ankebut / 64

⁴⁷ Zilzâl / 7-8

İşte bu mezkûr ilkeler, materyalist dünya görüşünden oldukça farklı olup, insanın dünyaya bakış açısını değiştirebilmekte ve bunun yanı sıra birçok bilim dalını etkilemektedir. Mesela eğitime yeni bir anlam kazandırıyor, yani eğitmen eğittiği kişiyi bu ilke ve esaslara göre yetiştirirse başarılı olması isten dahi değildir. Öyle ki eğitmen kendisinin Allah'tan geldiğini bilirse ve yolun sonunun da O'na varacağını kestirirse; ebedî âleme hazırlanacak, eylem ve hareketlerinin hesabını bilecek, gayb âlemiyle (cinler ve melekler vb.) bağlantılı olduğunu görecektir. İşte Kur'an esaslarına dayalı bir eğitim, seküler bir eğitimden bu şekilde ayrılır. Bu bilgiler benzer şekilde, ekonomi, siyaset vb. diğer sahalarda için de uygulanabilir.

b) Epistemolojik Temeller: ⁴⁸

Kur'an'a göre insanın bilgi kaynakları şunlardır:

- His ve Tecrübeler

”قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ“

”De ki: Dünyayı gezin dolaşın da, Allah'ın yaratmaya nasıl başladığını anlamaya çalışın. Sonra, Allah tekrar yaratmayı da ölümden sonra diriltmeyi de gerçekleştirecektir. Allah elbette her şeye kadirdir.“⁴⁹

- Akıl ve Bilgelik

”الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَ

الْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ
فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ“

”O akıl sahipleri ayakta, otururken, yan yatarken hep Allah'ı zikrederler; göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşüncüler: Ey Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Şanın yücedir senin! Ateş azabından kuru bizi!“⁵⁰

- Peygamberler tarafından tebliğ edilen ilahî vahiy:

”وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يَكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِأُذُنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ“

”Allah bir insanla (karşılıklı) konuşmaz. Ancak vahiyle (kulunun kalbine dilediği düşünceyi doğurarak), yahut perde arkasından konuşur yahut izniyle dilediğini vahyedecek bir elçi gönderir. O, yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir.“⁵¹

- Fitrat ve ilhamlar

”فَالْهَمُّهَا فُجُورَهَا وَتَقْوِيهَا“

”Derken ona kötülüğünü de, çekinmesini de ilham etmiştir.“⁵²

Dolayısıyla insan bilgisi yalnızca duyu ve deneyimle sınırlı değildir ve Pozitivistlerin de dediği gibi insan, yolunu aydınlabilecek duyu ötesi bilgiye sahiptir. İşte bu husus, doğa ve beşerî bilimler üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir.

⁴⁸ Epistemoloji; temelde bilgi kavramının yapısı ve gerçekliğiyle ilgilenen bir felsefi disiplindir.

⁴⁹ Ankebut / 20

⁵⁰ Âl-i İmrân / 191

⁵¹ Şûrâ / 51

⁵² Şems / 8

Örneğin, eğitim bilimlerinde, mezkûr ilkelere dikkat etmek; eğitmenin bir öğrenciyi yetiştirmesinde yalnızca duyu, deney ve hatta akıl ile yetinmemesi gerektiğini bilakis, insan terbiyesinin tamamlanabilmesi için ilâhî ilham ve vahiylerin de dikkate alınması gerektiğini ortaya koyar. Yine Bu bilgiler benzer şekilde, ekonomi, siyaset, hukuk vb. diğer konularda da geçerlidir.

c) Antropolojik Temeller:⁵³

- İnsan, beden ve ruh olmak üzere iki alandan oluşan bir varlıktır:

”وَ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ * فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ“

“Hatırla o zamani ki Rabbin meleklerle, “Ben, kupkuru bir çamurdan, değışken, cıvık balçıktan bir insan yaratacağım.” demişti. Onu düzenle(yip insan şekline koydu)ğım ve ona ruhumdan üflediğim zaman hemen ona secdeye kapanın!”⁵⁴

- İnsan yaradılışın gayesidir ve bütün dünya onun için yaratılmıştır:

”هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ“

“O ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı; sonra göğe yöneldi, onları yedi gök olarak düzenledi. O, her şeyi bilir.”⁵⁵

- İnsan Allah'ın kulu ve O'na ibadet edendir

”وَ لَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَّنْ هَدَى اللَّهُ وَ مِنْهُمْ مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَاةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكذِّبِينَ“

“Yemin olsun, biz her ümmette şöyle tebliğ yapan bir resul görevlendirdik: “Allah'a kulluk/ibadet edin, tâğuttan kaçının. Sonra bunlardan kimine Allah kılavuzluk etti, kimine de sapıklık hak oldu. Şimdi, yeryüzünde gezip dolaşın da yalanlayanların sonu nasıl olmuş görün.”⁵⁶

- İnsan, iki yol olan iyi ve kötünün başında seçme hakkına sahip bir varlıktır

”إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا“

“Elbet onu (amacına ulaştıracak olan) doğru yola Biz yönelttik: ister şükreder, ister nankörlük eder.”⁵⁷

Yukarıda bahsi geçen bu antropolojik temeller, insanın araştırmalarına konu olduğu bilimlerde belirleyici bir etkiye sahiptir.

Örneğin, eğitim bilimlerinde yukarıdaki temellere dikkat etmek, eğitmenin insan hakkında derin bir anlayışa sahip olmasını sağlar ve bu da onun eğitiminde oldukça etkilidir. Eğitmen yetiştirdiği kimseyi Allah'a kulluk edecek ve ibadete duracak birisi yapmak istiyorsa ister istemez seküler eğitimden uzak duracaktır. Zaten insanın ilahî ruhuna odaklandığında eğitmenin asıl amacı artık insanın

⁵³ Antropoloji ya da insan bilimi, geçmiş ve günümüz topluluklarında yaşayan insanların çeşitli yönlerini inceleyen bilim dalıdır.

⁵⁴ Hicr / 28-29

⁵⁵ Bakara / 29

⁵⁶ Nahl / 36

⁵⁷ İnsan / 3

fiziksel ve zihinsel eğitimi olmaktan çıkacak aksine ruhî ve manevî eğitimi ön planda olacaktır. Aynı şey psikoloji, sosyoloji gibi diğer bilimler için de geçerlidir.

Not: yukarıdaki konulara dair birçok ayet-i kerime var olmasına rağmen bizler, yalnızca birer tane paylaşmakla yetindik. Hâlbuki bunlardan her biri bağımsız Kur'an araştırmalarının konusu olabilir.

d) Değerlerin Temellerini Tanıma

Aşağıda zikredileceği üzere Kur'an-ı Kerim'de bazı değerler asil ve gerçek olarak tanımlanmaktadır:

- İman

“أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ”

“Hiç inanan kimse, (yoldan çıkan) fasık gibi olur mu? Elbette bunlar bir olmazlar.”⁵⁸

- İlim

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انشُرُوا فَانشُرُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ”

“Ey iman edenler! Size, “Meclislerde yer açın!” dendiğinde, yer açın ki, Allah da sizin için genişlik sağlasın. “Kalkın!” dendiğinde de kalkın ki, Allah, içinizden inananlarla kendilerine ilim verilmiş olanların derecelerini yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”⁵⁹

- Basiret

“قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِن أَتَّبِعْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ”

“Onlara şunu söyle: ‘Ben size Allah’ın hazineleri yanındadır demiyorum. Gaybı da bilmem ben! Size ben bir meleğim de demiyorum. Yalnız bana vahyedilene uyarım ben!’ Sor onlara: Körle gören bir olur mu? Hâlâ düşünmüyor musunuz?”⁶⁰

- Adalet

“وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَ هُوَ كُلَّ يَوْمٍ تَوَلَاةٌ آتِنَا يُوَجِّهُ لآيَاتٍ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَ مَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ هُوَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ”

“Allah şöyle bir örnekleme de yaptı: İki adam; birisi dilsiz; hiçbir şeye gücü yetmez, efendisi/yöneticisi üstüne sadece bir yük. Efendi onu nereye gönderse hiçbir hayır getiremez. Şimdi bu adam, dosdoğru bir yol üzerinde bulunup adaletle emreden kişi ile aynı olur mu?”⁶¹

- Cihat

“لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولَى الضَّرَرِ وَ الْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَ كَلَّا وَ عَدَّ

58 Secde / 18

59 Mucâdele / 11

60 En'am / 50

61 Nahl / 76

اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى
الْفَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا“

“İnananlardan özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile mallarıyla canlarıyla Allah yolunda cihadedenler bir olmaz. Allah, mallarıyla canlarıyla cihadedenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah hepsine de güzellik va’detmiştir ama mücahidleri oturanlardan çok daha büyük ecirle üstün kılmıştır”⁶²

- Takva

”يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَ
جَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ
عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ“

“Ey insanlar! Biz sizi, bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve örfler yoluyla tanışıp kaynaşasınız diye sizi milletlere, boylara ayırdık. Hiç kuşkusuz, Allah katında en seçkininiz, sakınılması gereken şeylerden en çok sakınmanızdır. Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.”⁶³

İşte bu değer temelleri, özellikle eğitim, ekonomi, politika vb. beşerî bilimlerde oldukça etkili olabilir. Örneğin, eğitim sahasında ‘cihad’ bir değer olarak addedilmezse ve şiddetin bir tezahürü olarak cihad ayetleri tanıtılırsa; doğal olarak ders ve eğitim müfredatından kaldırılır. Eğer ekonomide adalet kavramı bir değer olarak kabul görürse; üretim, dağıtım ve tüketimin yönü doğru olana kayar ve seküler anlayıştan uzaklaşır.

4.2. Kur'an'ın Bilimsel Otoritesinin Bilimin Amaçları Üzerindeki Etkisi

Kur'an'ın ilmî otoritesinin etki alanlarından biri de bilimin gaye ve amaçlarına yön vermesidir. Kur'ân-ı Kerîm ‘genel’ ve ‘özel’ iki düzeyde bilimin amaçlarını etkilemektedir:

a) Kur'an'ın bilimin genel amaçlarına etkisi:

Kur'ân-ı Kerîm Bakara suresi 156. ayet-i kerime ile “إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ” dünyanın Allah’tan ve dönüşünün de Allah’a doğru olduğunu bildirir. Ve İnsanın Allah ile buluşmasını nihâî mükemmellik ve kemâl olarak tanıtır:

”يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا
فَمُلَاقِيهِ“

“Ey insan! Sen Rabbine kavuşuncaya kadar çalışıp çabalayacak, sonunda O’na kavuşacaksın.”⁶⁴

Bu nedenle, tüm insan faaliyetleri bu yönde yönlendirilmelidir.

Öyleyse insanın Allah için ilim öğrenmesi ve bunu O’nun yolunda kullanması gerekir. Eğer ilimler bu esasa göre yönlendirilirse, ilâhî bir maksada ve beşerî kemâlin hizmetine sunulmuş olur. Bu nedenle tabîî bilimler nükleer fizik gibi, bomba yapmak ve insanlığı yok etmek amacıyla yönlendirilemez. Ayrıca beşerî bilimlerden olan eğitim, ekonomi ve siyaset gibi alanlar Kur’ânî öğretiler sınırları içerisinde değerlendirilirse insanoğlunun saadeti, kemali ve Allah’a yakınlığını sağlayacaktır. Zaten bu ilimler, iktidar peşinde

⁶² Nisâ / 95

⁶³ Hûcurât / 13

⁶⁴ İnşikâk / 6

koşan zenginlerin hizmetinde olmadığı için cephe alınmaktadır.

b) Kur'an'ın bilimin özel amaçlarına etkisi:

Kur'an-ı Kerim her türlü ilim sahasında kendine has gaye ve yöntemleriyle rol oynayabilir ve bilime yön vermede etkili olabilir, şimdi buna birkaç misal vereceğiz:

Ekonominin özel amacı üretkenlik ve zenginlik elde etmek olabilir veya onun hedefi, adalet ve eşit dağılım temeli üzerine Kur'an-ı Kerim'in öğretilerine dayanmak olabilir:

”لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيُقِيمُوا النَّاسَ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ“

“Andolsun biz elçilerimizi açık kanıtlarla gönderdik ve onlarla beraber Kitabı ve (adalet) ölçü(sün)ü indirdik ki insanlar adaleti yerine getirsinler. Ve kendisinde büyük bir kuvvet ve insanlara birçok yararlar bulunan demiri indirdik ki Allah, kimin (ondan yararlanarak) gaybda (görmediği halde) kendisine ve elçilerine yardım edeceğini bilsin, (ortaya çıkararsın). Şüphesiz Allah kuvvetlidir, da-ima üstündür.”⁶⁵

”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاَنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا إِغْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ“

“Ey inananlar, Allah için adaletle şahidlik edenler olun. Bir topluluğa karşı duyduğunuz kin, sizi adaletten saptırmasın. Adil davranın, takvaya yakışan budur. Allah'tan korkun, kuşkusuz Allah yaptıklarınızı haber almaktadır.”⁶⁶

Yani Kur'an akla ve vicdana uygun bir yöntem seçerek, toplumun ayrımcılığa ve yoksulluğa maruz kalmaması için normal ekonomik zenginlik ve refah elde etme çabalarına ek olarak, zenginliği tüm insanlar arasında dağıtmak ve adaleti uygulamak için çaba göstermemizi istemektedir.

”كِي لَا يَكُونَ ذُوْلَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ“

“(bu mallar ve servet) sizden zengin olanlar arasında dönüp-dolaşan bir devlet (güç) olmasın.”⁶⁷

Ayrıca eğitimin özel amacı, öğrenenin zihnini bilimsel terimlerle doldurmak ve bunları kullanarak maddî yaşam, iş ve geçim sağlamak için daha yüksek bilimsel seviyelere ulaşmak olabilir. Veya yukarıdakilere ek olarak manevî eğitim ve ahiret eğitimi de düşünülebilir. Bu durumda eğitim bilimlerinin çehresi değişir. Kur'an-ı Kerim, eğitimin amaçlarını kendini geliştirme, ilahî kitabı öğretme ve aklı idrak olarak tanıtır.

”هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لِنَفِيِّ صَلَاحٍ مُّبِينٍ“

“O Allah'tır ki, ümmilere içlerinden bir resul göndermiştir de o, onlara Allah'ın ayetlerini okur, onları arıtır temizler,

⁶⁵ Hadid / 25

⁶⁶ Mâide / 8

⁶⁷ Haşr / 7

onlara Kitap'ı ve hikmeti öğretir. Onlar bundan önce tam bir sapıklık içinde gömülmüşlerdi.”⁶⁸

Ayrıca psikoloji alanında, aklı ve iradeyi güçlendirmenin yanı sıra insanın manevî boyutuna da dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu, insan ruhunun temizliğine ve Allah ile olan manevî ilişkisinin güçlenmesine dikkat etmek demektir. Hac, namaz vb. ibadetler de bu bağlamda tanımlanmalı ve araç olarak kullanılmalıdır. Aslında günahın ne gibi zararlara gebe olduğunu bilsek; onu bir akıl hastalığı olarak kabul etmek durumunda kalır ve onu çözmek için psikolojik çabalar sarf ederdik.

Müdüriyet ve yönetim alanında da ilahî hedeflere ulaşmak için bir örgütlenme ve lidere gereksinim vardır. Bu yönetici Kur'ânî değer ve düzenlemeleri bu kitleye hâkim kılmalıdır. Hal böyle olunca da Kur'an'ın bilimsel otoritesi yukarıda saydığımız tüm alanların çehresini olumlu yönde değiştirecektir.

4.3. Kur'an'ın İlmî Otoritesinin Diğer Bilimleri Yöneten İlkeler Etkisi

Her bilimde, o bilim sürecini yöneten genel kaideler olarak hareket eden ilke ve kuralları vardır, bu ilke ve kuralları araştırılır ve değiştirilirse; o bilimin yüzü de değişir. Genellikle bilimi yöneten ilkeler, bilimin temeli ve kaynaklarının etkisi altında şekillenir. Dolayısıyla bu bilimin temelinde ve kaynağında Kur'an yer alırsa (yani, bilimin epistemolojik temelleri ve değerleri bu kaynaktan etkilenir ve Kur'an bu bilimde bilimsel bir otorite olursa), bilime hâkim olan ilkeler

Kur'an'ın öğretilerinden etkilenir bilimin de çehresini değiştirir.

Örnekler:

a) Siyaset

Kur'an'ın bazı ayetleri, siyaset biliminin yönünü etkileyen, yöneticilerin siyasetine ve Müslüman siyasetine yön veren ilkeleri ifade eder:

1. Müslüman halkın işlerinde kâfirlerin hâkimiyetinin yasaklanması (siyasi konulardan birisi)

”وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا“

“Allah inkârcılara, inananlar üzerine egemen olma fırsatını vermeyecek.”⁶⁹

2. İslam toplumunda yöneticilerin egemenliğine karşı ilahî emirlere öncelik verme gerekliliği ve meşruiyetin önce Allah'tan, sonra peygamberden ve daha sonra Müslüman yöneticiden başlaması:

”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ“

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere ve sizden olan yöneticilere itaat edin”⁷⁰

b) Yönetim

Kur'an'da bazı ayetler, İslam toplumunda yöneticilere uygulanan ve yöneticilik öğretilerinin yönlendirilmesinde büyük etkisi olan ilkeleri şöyle ifade etmektedir:

⁶⁸ Cum'a / 2

⁶⁹ Nisa / 141

⁷⁰ Nisa / 59

1. Yöneticilerin halkla istişare gerekliliği ancak son kararın yöneticiye ait olması:

”وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ

عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ“

“İş hususunda fikirlerini al (müşavere et). Müşavereden sonra da bir şeyi yapmağa karar verdin mi, artık Allah’a tevekkül et. Gerçekten Allah tevekkül edenleri sever.”⁷¹

2. Yöneticinin aslarına nezaketinin gerekliliği:

”وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ

حَوْلِكَ“

“Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, muhakkak onlar etrafından dağılıp gitmişlerdi...”⁷²

3. Yöneticilerin gönlünün açık olması:

”قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي“

“Musa dedi ki: “Rabbim, gönlümü ferah kıl.”⁷³

c) Ticaret

Kur’ân-ı Kerîm’de, insanın ekonomik davranışına yön veren ve iktisadî bilgisinin yönlendirilmesinde büyük etkisi olan bazı ilkelere kullanılmıştır:

1. İsrafın ve savurganlığın yasaklanması:

”وَلَا تُبْذِرْ تَبْذِيرًا * إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ

الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا“

“(Malını) israf ile saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların biraderleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine (karşı) çok nankördür.”⁷⁴

”يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَ كُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ

الْمُسْرِفِينَ“

“Ey Ademoğulları! Tüm mescitlerde süslü, güzel giysilerinizi kuşanın. Yiyin, için fakat israf etmeyin. Allah israf edenleri sevmez.”⁷⁵

2. Ticarete faiz yasağı:

”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ ذَرُوا مَا

بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ * فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِخُرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ إِن تُبْتِئُوا فَكُلْكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَ

لَا تَظْلَمُونَ“

“Ey iman edenler! Allah’tan sakının; iman etmişseniz, faizden arta kalmış hesaptan vazgeçin. Eğer böyle yapmazsanız, biliniz ki Allah’a ve Peygamberine savaş açmış olursunuz. Ama eğer tövbe ederseniz, anaparanızı geri almaya hak kazanırsınız. Böylece ne zulmedersiniz ne de zulmedilirsiniz.”⁷⁶

⁷¹ Âl-i İmrân / 159

⁷² Âl-i İmrân / 159

⁷³ Taha / 25

⁷⁴ İsrâ / 26-27

⁷⁵ A’râf / 31

⁷⁶ Bakara / 278-279

3. Fesat ve yolsuzluğun yasaklanması:

”وَ لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَ تَذُلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ“

“Birbirinizin mallarını haksız yere yiyip tüketmeyin ve diğer insanların mallarından bir bölümünü günah olduğunu bile bile haksızlıkla tüketmek için hukuki hilelere başvurmayın.”⁷⁷

”وَ إِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَ يُهْلِكَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ وَ اللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ“

“Bu gibileri, işbaşına geçti mi, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya, ekonomik ve sosyal düzeni bozmaya çalışırlar. Ama Allah bozgunculuğu sevmez.”⁷⁸

Hiç şüphesiz hayatın olağan akışında bu mezkûr ilkelerin üretim, dağıtım ve tüketimi etkilediği aşikârdır.

d) Hukuk

Hukukî konularda Kur'an-ı Kerim, hukukun yönlendirilmesinde büyük etkisi olan bazı ilkeleri ortaya koymaktadır ve onlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

1. Kanun koyucu yalnızca Allah'tır.

”مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَ آبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ

الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقِيمُ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ“

“Sizin, ondan başka tapduğunuz şeyler, ancak sizin ve atalarınızın uydurup adlandırdığı şeylerden ibaret, Allah, onların tanrılığına dair hiçbir delil indirmemiştir; hüküm ancak Allah'ındır. Ancak ona kulluk etmenizi emretmiştir; başkasına değil. İşte dosdoğru din de budur, fakat insanların çoğu bilmez.”⁷⁹

”وَ كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَ الْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَ الْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَ الْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَ السِّنَّ بِالسِّنِّ وَ الْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَ مَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ“

“O kitapta onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralara kisas yazdık. Kim hakkından vazgeçerse bu, onun günahlarına kefarettir. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar zalimlerdir.”⁸⁰

2. İbadet hakkı, insanların en önemli haklarından birisidir, dolayısıyla hiç kimsenin Allah'ın zikrine, ibadethaneye ve mabede engel olmaya hakkı yoktur.

”يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَ صَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَ كُفْرٌ بِهِ وَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ إِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ...“

“Sana, Haram Ayda savaşmanın hükmünü soruyorlar. De ki: O ayda savaşmak büyük günahdır. Lâkin insanları

⁷⁷ Bakara / 188

⁷⁸ Bakara / 206

⁷⁹ Yusuf / 40

⁸⁰ Mâide / 45

Allah yolundan alkoymak, Onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretini engellemek ve oranın ahalisini oradan çıkarmak ise, Allah katında daha da büyük günahdır...”⁸¹

e) Sosyal Konular (Sosyoloji)

Kur'an'ı Kerim toplum hâkimiyetini sağlayacak (özellikle toplum felsefesi alanında), sosyoloji bilimine yön verecek ve etkileyecek önemli ilkeler beyan etmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Toplumda zalimlere itaat etmenin yasaklanması ve mazlumlara kendilerini savunabilmesi hatta gerektiğinde savaşabilmesi için izin verilmesi ve himaye edilmesi.

”وَلَا تَزْكُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ“

“Ve zulmedenlere meyiletmeyin, sonra ateşle azaba uğrarsınız ve Allah'tan başka bir dostunuz yoktur, sonra yardım da görmezsiniz.”⁸²

”أَذِنَ لِلَّذِينَ يَقَاتِلُونَ بَيْنَهُمْ ظَلُمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ* الَّذِينَ أَخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَغِيرِ حَقِّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَ لَوْلَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفُتِنَتْ صَوَامِعُ وَبَيْعٌ وَصَلَوَاتٌ وَ مَسَاجِدُ يَذْكُرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَ لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ“

“Kendileriyle savaşa girişenlere, zulme uğradıklarından dolayı savaşmaya izin verildi ve şüphe yok Allah'ın, onlara yardım etmeye gücü yeter elbette.” “Onlar ki, sadece “Bizim Rabbimiz Allah'tır” dedikleri için, haksızlıkla yurtlarından çıkarıldılar. Eğer Allah insanların bir kısmını diğeriyle savmasaydı, şüphesiz o zaman içlerinde Allah'ın isminin çokça anıldığı manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler çoktan yıkılıp gitmiş olurdu. Ve şüphesiz Allah, kendi dinine yardım edenlere, mutlaka yardım edecektir. Şüphesiz ki Allah, çok üstündür, çok güçlüdür.”⁸³

Hz. Ali (as) buyuruyor:

“Her daim zalimin düşmanı mazlumun dostu olun”⁸⁴

2. Toplumda herkese iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın gerekliliği (bu durum ilk bakışta başkalarının işine karışmak ve toplumdaki hürriyeti kısıtlamak gibi görünse de toplum sağlığı için pek çok faydası vardır.)

”وَلَيْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ“

“İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten men eden bir topluluk olsun; işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁸⁵

”وَ الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ

⁸¹ Bakara / 217

⁸² Hûd / 113

⁸³ Hac / 39-40

⁸⁴ Nehcû'l Belâğa, 47. Mektup “كونا للظالم خضما و للمظلوم عوناً”

⁸⁵ Âl-i İmran / 104

الْمُنْكَرِ وَيَقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ
يَطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ
إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Erkek ve kadın müminler, birbirlerinin yardımcıdır; iyiliği emrederler, halkı kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar, namaz kılarlar, zekât verirler, Allah’a ve Peygamberine itaat ederler. Allah’ın rahmet edeceği insanlar, bunlardır. Şüphesiz ki Allah üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁸⁶

Not: Kur’ân-ı Kerîm’de diğer bilimleri de etkileyecek olan bir hayli ilke olmasına rağmen konumuzun uzamaması için bunlarla yetinmekteyiz.

5. Kur’an’ın, Bilimlerin Yöntemlerine Olan Etkisi

Her bilimde akli veya nakli, deneysel veya sezgisel ya da bunların kombinasyonundan oluşan yöntemler vardır. Aynı zamanda pedagoji biliminde ‘davranış yöntemleri’ gibi her bilimin kendine özgü yöntemleri de vardır.

Kur’an’ı Kerim, (Kur’an’ın, hidayete yönelik hedeflerinden olan eğitim ve davranış, insanın yaşam biçimini etkileyen iktisat gibi konuların dışında) bilimlerin metodları hakkında her ne kadar bahsetmese de bilimlerin genel yöntemleri hakkında ve bazen de özel metodları hakkında bahsetmiştir.

Yalnız ilginç olan şu ki; Kur’an öğretileri, bazen bilimlerin genel metodları, bazen de özel metodları içerisinde yer alarak ilimlerin yöntemleri alanında yeni bir pencere açmaktadır.

5.1. Kur’an’daki Genel Bilim Yöntemleri

Genel olarak Kur’ân-ı Kerîm marifete açılan (nakli, akli, deneysel ve sezgisel) tekniklere işaret ederek birleşik yöntemden bir yere kadar bahsedip, ele almıştır.

1. Kur’an, akli yöntemlere önem verir, insanları hikmete ve düşünmeye çağırır ve teşvik eder.

(Akıl hakkında; Bakara / 73 ve 242, Yusuf / 2, Enbiya / 10, Müminun / 80 ve Zuhuruf / 3. Ayet-i kerimelerine müracaat edilebilir. Tefekkür hakkında; Bakara / 219, Rum / 8, Âl-i İmran / 191, Nahl / 44, Haşır / 21 vb. rücu ediniz.)

“قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ”

“De ki: Doğru söylüyorsanız hadi, delillerinizi getirin bakalım.”⁸⁷

2. Kur’an, insanın dikkatini tabiata ve deneysel metoda çekmekte ve onu kozmolojiye, tabiat bilimine, antropolojiye vb. teşvik etmektedir.

(Râd / 2 ve sonrası, Hac / 5, Müminun / 12-21, Nahl / 3-17 vb. ayetlerine rücu ediniz.)

“أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبْلِ كَيْفَ خُلِقَتْ”

“Hâlâ bakmazlar mı develere, nasıl yaratıldı?”⁸⁸

3. Kur’ân-ı Kerîm bazen nakli yönetime atıfta bulunarak tarihin derinliğine dikkat çeken, peygamberlerin ve önceki ümmetlerin öğretici kıssalarını veya İslam’ın başlangıcındaki tarihi olayları (savaşlar vb.) anlatır, rapor eder ve kayda geçer.

⁸⁶ Tevbe / 71

⁸⁷ Bakara / 111

⁸⁸ Gâşiye / 17

(Bu konularda Enbiya, Yunus, Yusuf, Kehf vb. surelere rücu edilebilir) Kur'an herkesi yeryüzünde dolaşmaya ve geçmişin eserlerinden tecrübî olarak ders almaya çağırır.

”أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ

عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ“

“Yeryüzünde hiç mi gezmezler de kendilerinden öncekilerin sonucu ne olmuş, görmezler?...”⁸⁹

4. Kur'an bazen vahiy ve ilahî ilhamlar aracılığıyla insanlara konuşulduğundan bahseder.

(Şûra / 51, Müminun / 27, Tâhâ / 38) ve Allah'tan insanlara ulaşan ilahî ilim yani Ledûn ilminden bahseder.)

”وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا“

“Yüce katımızdan kendisine ilim öğretmiştik.”⁹⁰

5.2. Kur'an'daki Özel Bilim Yöntemleri

Ömek: pedagoji (davranış) bilimleri deneysel yöntemi temel alır ancak bu genel yöntemin yanı sıra Kur'an-ı Kerîm davranışta sezgisel bir yöntem önerir ve insan eğitiminde vahiy unsurunun yanı sıra insan nefesine iyi ve kötü ilhamlardan bahseder.

”وَنَفْسٍ وَ مَا سَوَّاهَا * فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَ تَقْوَاهَا“

“Andolsun nefse ve onu şekillendirene, sonra ona kötülüğü ve ondan sakınmayı ilham edene.”⁹¹

Ve hatta Ledûn ilmine sahip eğitimlik yapandan bahseder.

”وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا“

“Yüce katımızdan kendisine ilim öğretmiştik.”⁹²

Ayrıca Kur'an-ı Kerîm'de özel eğitim yöntemleri dâhilinde pedagoji ve eğitim bilimlerinin yöntemlerinde yaygın olmayan tezkiye (arınma) ve kıraat yönteminden de bahsedilmektedir.

”هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ“

“O ki, okuma yazması olmayanlar arasından kendilerinden (Allah'ın) âyetlerini okuyan, onları (şirk kirinden) temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderdi. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içindeydiler.”⁹³

Kur'an-ı Kerîm deneysel metotların yanı sıra ilham ve arınma (tezkiye) metotlarını da önererek eğitim yöntemlerinde yeni bir alan açmaktadır.⁹⁴

Elbette ekonomi konularında (faizin haramlığı vb.), sağlık ve tedavi alanlarında da (şifa ayetleri) açıklamalar mevcuttur.

⁸⁹ Yusuf / 109

⁹⁰ Kehf / 65

⁹¹ Şems / 7-8

⁹² Kehf / 65

⁹³ Cuma / 2

⁹⁴ “Konulu Tefsirde Kur'an ve Terbiye” kitabına rücu ediniz. 140'dan fazla eğitime dair konu ele almıştır.

5.3. Bilimlerin Konu ve Sorunlarına Olan Etkisi (Konu Oluşturma)

Kur'ân-ı Kerîm'in etki alanlarından biri de konuların geliştirilmesinde rol oynaması veya bilime yeni konular sağlamasıdır.

Örneğin Kur'an'da insan ruhundan bahsetmesiyle: “وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي” “*ve ona Ruhundan üflediğim zaman...*”⁹⁵ Tıp biliminde “*Ruhsal Sağlık*” diye adlandırdığımız araştırma, sağlık ve tedavi için yeni bir alan doğmuştur.

Ayrıca Kur'an “yedi gök” bilimsel teorisini gündeme getirdiğinde kozmoloji alanında yeni araştırma konuları ortaya çıkmaktadır. “سَبْعَ سَمَاوَاتٍ” “*...gökleri nizam ve intizam üzere yedi kat olarak yarattı*”⁹⁶

Aynı şekilde Allah yolunda infaktan bahsetmesi, miras konusunu dile getirmesi, suçluya karşı had ve diyenin uygulanması konularını ele alması; ekonomi ve hukuk alanında da beyanlarının olduğunu gösterir.

6. Zorluklar Karşısında Kur'an'ın Rolü ve Bilimsel Çözümleri

Kur'an'ın bilimsel çözümlemeleri, İslam dünyasının önemli meselelerinde etkili olmakta, hatta Müslüman toplumdaki sorunların çoğu Kur'an'ın bilimsel çözümlemesi ile çözülebilmektedir. Bu konuların en önemlilerinden bazıları şunlardır:

6.1. Tefrika ve Birlik Eksikliği

Müslümanlar içinde bulunduğumuz çağda birçok tefrikalara duçar olmuşlardır ki; Kur'ân-ı Kerîm'in ilmî durumu onları bu tefrikalardan kurtarabilir.

a) Fikhî Tefrika:

Tanınmış beş mezhepte (Şîî, Hanbelî, Şafiî, Malikî, Hanefî) Müslümanlar fıkıh konusunda tefrikaya düşmüşlerdir. Dolayısıyla en basitinden abdest alma veya namaz kılma şekli dahi onları birbirinden ayırmış ve hatta bazen kışkırtmalara neden olmuş sonuçta çatışmalara yol açmıştır.

b) İnançsal Tefrika:

Müslüman âlimlerin tevhit ve şirk, velayet, imamet ve hilafet, adalet, meâd (tekrar diriliş), kader ve cebir, bed'â vb. konulardaki görüş farklılıkları, Müslümanların zaman zaman çekişmelerine neden olmuş; sömürgecilerin ve düşmanların bu ihtilâftan siyasi vb. istifade etmesine neden olmuştur.

c) Irk Ayrımcılığı:

Müslümanlar farklı ırklardan (Araplar, Farslar, Türkler, Kürtler vb.) oluşmakta ve her birinin kendine has örf ve hatta ahlak ve özellikleri vardır. Bu farklılıklar bazen sömürgecilerin kışkırtmasıyla ırkçılığa, üstünlük iddiasına ve fitneye yol açar.

d) Ülke Ayrımcılığı:

İslam ülkelerinin ayrılması Muaviye döneminden (İmam Ali'ye ve hilafetine karşı çıkarak; Suriye topraklarını ayırarak) başlamıştır. Daha sonra Bağdat'ta Abbasîler döneminden ve günümüz Türkiye'sindeki Osmanlı yönetiminden ve İran'daki Safevî yönetiminden sonra bu mesele daha da şiddet bulmuştur. Ancak İslam toplumunun yaklaşık 60 ülkeye bölünmesi birinci ve ikinci dünya savaşından sonra zirveye ulaşmıştır. Bu da sömürgecilerin İslam ülkelerini bölüp küçültmek, zayıflatıp topraklarına ve kaynaklarına hâkim olmak için bir plandı ve hâli hazırda da devam

⁹⁵ Hicr / 29

⁹⁶ Bakara / 29

etmektedir. Öyle ki Batılı sömürgeciler Müslüman ülkeleri birbirine düşürüp silah satarak savaşmalarını sağlamakta ve o ülkelerin kaynaklarını yağmalamaktadır.

Tefrikalardan Kurtulmak için Kur'an'ın Çözümü

Kur'an'ın ilmî öncülüğü, Müslümanları bu bölünmelerden kurtarmanın yoludur:

Birincisi, fikhî konularda kabul ve redde kriter olarak Kur'an'ın olması. (Masum olmayanların fikhî görüşlerinde)

”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا
الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَارَعْتُمْ
فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ الرَّسُولِ إِن كُنتُمْ
تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَ
أَحْسَنُ تَأْوِيلًا“

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Rasülüne itaat edin ve sizden olup kendilerine otorite emanet edilmiş olanlara da itaat edin ve herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve peygambere götürün, eğer Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız. Bu sizin için en hayırlısıdır ve sonuç olarak ta en iyisidir.”⁹⁷

İkincisi, inanç meselesinde kriter Kur'an ölçütü olmalıdır. (Masum olmayan kelimelerin teolojik görüşleri yerine) Bu hususta Kur'an-ı Kerim sadece Müslümanları değil, bütün ilahî dinleri birliğe çağırılmaktadır.

”قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ
بَيْنَنَا وَ بَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَ لَانُشْرِكَ بِهِ“

شَيْئاً وَ لَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَاباً مِنْ دُونِ
اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ“

“De ki: Ey kitap ehli, gelin aramızda eşit olan tek söze: Ancak Allah'a kulluk edelim, ona hiçbir şeyi eş ve ortak etmeyelim, Allah'ı bırakıp da bazılarımız, bazılarımızı ilah edinmeyelim. Gene de yüz döndürürlerse deyin ki tanık olun, özümüzü Allaha teslim edenleriz biz.”⁹⁸

Üçüncüsü, Kur'an-ı Kerim milliyetçilikten kaynaklı tefrikadan kurtulmanın yolunu değerlerin değiştirilmesi ile olacağını buyurmaktadır.

”يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَ أَنْثَى وَ
جَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَ قَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ
عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ“

“Ey insanlar, şüphe yok ki biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve sizi, aşiretler ve kabileler haline getirdik tanışın diye; şüphe yok ki Allah katında sevabı en çok ve derecesi en yüce olanınız, en fazla (Takvalı olanınız) çekineninizdir; şüphe yok ki Allah, her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.”⁹⁹

Dördüncüsü, Kur'an herkesi birliğe ve tefrikalardan uzaklaşmaya davet ediyor.

”وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَ لَا تَفَرَّقُوا وَ
اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ
بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَ كُنْتُمْ
عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ
يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ“

⁹⁷ Nisa / 59

⁹⁸ Âl-i İmran / 64

⁹⁹ Hucurât / 13

“Allah’ın ipine topluca sımsıkı sarılın; ayrılığa düşmeyin. Allah’ın size olan nimetini anımsayın. Siz birbirinize düşmanlar idiniz de kalplerinizi birleştirdi ve O’nun nimeti sayesinde kardeşler oldunuz. Bir ateş çukurunun kenarında idiniz, sizi ondan kurtardı. Yola gelmesini diye Allah ayetlerini böyle açıklıyor.”¹⁰⁰

Beşincisi, Kur’an Müslümanları kardeş olarak adlandırır ve kavga etmekte ısrar eden olursa tüm Müslümanlara düşen görevi de belirlemiştir.

“وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنَّ فَاءَ ت فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ* إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ”

“O halde mü’minler içinden iki grup çatırsa veya savaşa girişirse, onlar arasında barışı sağlayın. Buna rağmen iki guruptan biri, diğerine haksız şekilde davranırsa, davranışını Allah’ın buyruğuna uygun hale getirinceye kadar, haksızlık yapan taraf ile mücadele edin. Eğer yaptıklarından vazgeçerlerse, adil bir şekilde aralarını bulun, hep insaf ve adil davranın. Şüphesiz ki Allah, adaletle barış yapıp adaletle karar verenleri sever.” “Bütün mü’minler kardeşlerdir. O halde her ne zaman araları açılsa, kardeşlerinizin arasını düzeltin ve yolunuzu yordamınızı Allah’ın kitabıyla bulmaya çalışın ki, O’nun rahmetine erebilesiniz.”¹⁰¹

6.2. Sömürgecilik ve Yabancı İstilas

Son yüz yılda Batılı sömürgeciler İslam ülkelerine girdiler ve çoğu İslam ülkesinin siyasî, ekonomik, sosyolojik ve askerî işlerine müdahale edip hâkim oldular. Bu sorun hâlâ İslam ülkelerinde kendini göstermektedir ve birçok milletin sorunudur.

İngiliz sömürgeciliği Kaçar döneminden İran’a girdi, siyasetçi ve aydınlara sızarak İran’ın petrol ve diğer kaynaklarını ele geçirmeye ve yağmalamaya çalıştı. Daha sonra Amerika 1950’lerden itibaren İngiltere’nin yerini alarak 1978’e kadar Pehlevî hükümetine hâkim oldu ve hatta danışmanları aracılığıyla İran ordusunu etkisi altına aldı ve bu bakımdan büyük İran topraklarının bir kısmını yönetmek daha kolay olsun diye ondan ayrıldı.

Aynı durum büyük Osmanlı Devleti’nde de oldu ve onlarca küçük ülkeye bölündü ve hatta İslam topraklarının göbeğinde, İngiltere tarafından ve dünyanın her yerinden Yahudiler davet edilerek İsrail Devleti kuruldu.

Arap ülkelerinin petrol kaynakları (Suudi Arabistan, Kuveyt, Emirlikler, Katar vb.) yağmalandı ve İslam dünyası üzerinde siyasî, ekonomik ve hatta kültürel hâkimiyet kuruldu. Elbette bu İngiliz sömürü planı, Hindistan gibi diğer ülkelerde de uygulandı.

Öyle ki İngiltere, Fransa, İtalya, Portekiz vb. ve bazen de onların sömürge mirasçıları olan Amerika, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya ülkelerine askerî işgal başlattı. Bunun son örneğini Irak, Afganistan vb. ülkelerde görmektedir.

¹⁰⁰ Âl-i İmran / 103

¹⁰¹ Hucurât / 9-10

a) Sömürgecilerin Etki ve Hâkimiyet Alanları ve Faktörleri:

- Yabancıların ülkeye sızmasına izin veren faktörlerden biri İslam ülkelerinin padişahlarnın ve yöneticilerin kişisel zaafı.

- Bu dönemde bulunan liderlerin ve Müslüman halkın çoğunluğunu basiretsizliği ki aldanmalarına zemine hazırlamıştır.

- Önde gelen bilim adamlarının bilgi zaafı ve Batı bilimine ve endüstrisine duyulan ihtiyaç; bu Batı hâkimiyetinin temelini oluşturdu.

- Yabancı orduların saldırısına karşı koyamayan Müslümanların askerî gücünün zaafı ve yetersizliği.

- Müslümanların parçalanıp dağılması ve tek bir İslam ümmetinin birden çok millete ve ülkeye dönüşmesi. 20. yüzyılda Müslüman ülkelerde ve entelektüel liderlerde bu örneklerin pek çoğu mevcut. Kaçar, Pehlevî, son Osmanlı dönemi, Arap ve Afrika'da yeni kurulan hükümetler vb. dönemin tarih kitaplarında da zikredilmektedir.

b) Kur'an'ın Çözümleri:

Zikredilen durumlarda Kur'an'ı ilmî öncü olarak kabul etmek sömürgecilerin İslam ülkelerine hâkim olmalarını engelleyebileceği gibi, çağımızda İslam ülkelerini de kurtarabilir.

1. Yabancıların Müslümanların işlerine etki ve hâkimiyet kurmalarının yasaklanması ve engellenmesi:

”وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا“

“Allah inkârcılara, inananlar üzerine ege-men olma fırsatını vermeyecek”¹⁰²

2. Kur'an'ın, (Askerî, siyasî, ekonomik vb. her alanda) güçlü olmaya daveti.

”وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْحَيْلِ تُزْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ وَ آخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَ أَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ“

“Düşmanlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvetler, güçlü ordular ve atlı birlikler, hareket kabiliyeti yüksek birimler hazırlayın. Onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz Allah'ın bildiği düşmanları dehşete düşürür; korkutursunuz. Allah yolunda İslâm uğrunda karşılık beklemeden, değerli mallarınızdan gönüllü olarak ne harcarsanız size eksiksiz ödenir. Siz aslâ haksızlığa uğratılmayacaksınız.”¹⁰³

3. Kur'an'ın, düşmanını tanımaya ve basireti yükseltmeye yönelik çağrısı.

Kur'an kendisini basiret olarak adlandırıyor ve birçok ayette düşmanı tanımamanın gerekliliğinden bahsediyor:

”قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَ الْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ“

“De ki: Görmeyenle gören bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz?”¹⁰⁴

”هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَ هُدًى وَ رَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ“

“Bu Kur'an, insanların (kalpleri) için basiret ve araştırıp inanan bir toplum için hidayet ve rahmettir.”¹⁰⁵

¹⁰² Nisâ / 141

¹⁰³ Enfâl / 60

¹⁰⁴ En'âm / 50

¹⁰⁵ Casiye / 20

”لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ
وَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا“

“İnsanların içinde iman edenlere düşmanlıkta en katı olanların yahudilerle müşrikler olduğunu görürsün...”¹⁰⁶

”وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ
تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنَّ
أَتَّبَعْتُمْ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكُمْ مِنَ الْعِلْمِ مَا
لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ“

“Sen onların, kendi dinlerine uymadıkça ne Yahudiler, ne de Hristiyanlar senden razı olmazlar. “Asıl doğru yol, Allah’ın yoludur” de. Sana gelen ilimden sonra eğer onların arzularına uyarsan, andolsun ki, Allah’tan sana ne bir dost, ne de bir yardımcı olmaz.”¹⁰⁷

4. İmanlı ve layık yöneticilere uymaya, zalim ve liyakatsiz yöneticilere uymaktan kaçınmaya davet.

Kur’ân-ı Kerîm bu konuyu bazen Musa ile Firavun, İbrahim ile Nemrut, Tâlut ile Câlut, Yusuf (aleyhuma selam) vb. peygamberlerin kıssalarında ve bazen de ilahî emirler ve cihat izni vererek beyan etmektedir:

”وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَ
مَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ“

“Ve zulmedenlere meyletmeyin, sonra ateşle azaba uğrarsınız ve Allah’tan başka bir dostunuz yoktur, sonra yardım da görmezsiniz.”¹⁰⁸

5. Kur’an’ın, birliğe ve tefrikadan kaçınmaya çağırısı:

Not: Bu konuya dair ayetler bir önceki konuda geçmiştir.

6. Kur’an’ın, ilmi ve bilgiyi güçlendirmeye yönelik daveti:

Not: Bu konuya dair ayetler bir sonraki konuda yer alacak.

Çözüm:

Müslüman milletler, İran İslam Devrimi gibi (Kur’an ve Ehl-i Beyt’in öğretilerine göre) hareket etselerdi, Amerika’nın, İsrail’in ve sömürge ülkelerinin oyunlarını ve düşmanlıklarını kavrayıp onların egemenliğine karşı koy-salardı, birlik ve beraberlik çağrısında bulunup ilimlerini artırarak askerî gücü elde etme çabasına girseydiler, buldukları zilletten İslamî izzete kavuşabilir ve dünyanın en büyük gücü haline gelebilirlerdi.

6.3. Müslümanların İlmî Gerilemesi

Müslümanlar sâdr-ı İslâm’ın ilk yüzyıllarında, Kur’an öğretilerine nispeten daha fazla önem vererek büyük bir güç elde ettiler ve iki süper güç olan Roma ve Perslere karşı galip geldiler ve hatta kâmerî 3. ve 5. yüzyıllarda bilim, sanayi, mimari vb. alanlarda dünyanın en iyisi haline gelen büyük İslam medeniyetini bile yarattılar.

Ancak liyakatsiz hükümdarların hâkimiyeti ve Moğol istilası (13. yüzyıldan itibaren) nedeniyle bu medeniyetin büyümesi durmuş ve gerilemeye başlamıştır. Ama 15. ve 16. yüzyıllarda İran’da Safevilerin ve Anadolu’da Osmanlı hükümetlerinin ortaya çıkmasıyla Müslüman medeniyeti bir kez daha canlanmış ve yeşermiştir.

¹⁰⁶ Mâide / 82

¹⁰⁷ Bakara / 120

¹⁰⁸ Hud / 113

Ancak 18. yüzyıldan sonra zayıf (aynı zamanda zorba ve zalim) padişahların hâkimiyeti ve batılı sömürgecilerin doğuyu işgaliyle Müslüman medeniyeti gerilemeye başladı ve 20. yüzyılda, bu geri kalmışlık kendini gösterdi.

Elbette Avrupa'nın sanayi devriminin, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın iki büyük Müslüman devletin (İran-Osmanlı) yıkılmasının ve yabacıların egemenliğini oluşturan küçük Müslüman devletlerinin ortaya çıkmasının Müslümanların geri kalmasında büyük etkisi olmuştur.

Müslümanların duraklama ve geri kalmışlığının en önemli etkenlerini özetle şöyle sıralayabiliriz:

a) Moğol saldırısı, ardından Müslüman ülkelere hâkim olmak, kaynaklarını yağmalamak ve Müslümanların bilimsel ve kültürel alt yapısını yok etmek için sömürgecilerin saldırısı.

b) Müslüman ülkelerin liderlerinin kişilik ve yönetim zafiyeti (zulüm ve zorbalık da dâhil).

c) İslam toplumunun düşmanlarına ve onların bilimsel ilerlemelerine karşı cehaleti ve basiretsizliği.

d) Kur'an ve hadisin temel kavramlarının çarpıtılması sonucu Müslüman toplumların doğa ve beşerî bilimlere olan ilgisizliği.

Kur'anî Çözümler

Önceki konuların altında yer alan A-B-C bölümlerinde Kur'an-ı Kerim'in yabancıların ve sömürgecilerin Müslümanlar üzerindeki hâkimiyetini yasakladığı belirtilmiştir.

Ayrıca Müslümanları ilim sahibi, güçlü vb. liderlerin taraftarları olmayı teşvik ediyor, zalim ve zorbalardan taraftarlığını yapmalarını hususunda uyarıyor.

Düşmanlarını tanıma ve basiret sahibi olmaya davet ediyor.¹⁰⁹

Ancak Kur'an'ın ilmi artırmaya ve farklı bilim dallarına yönelmeye davetine ilişkin olarak şu noktalara dikkat etmek gerekir:

Kur'an-ı Kerim bilimlere kapsamlı bir ilgi gösterir ve beşerî bilimlerin dört kategorisinden bahsetmiştir:

a) Tecrübî İlimler: Kur'an-ı Kerim bazen insanların dikkatini tabiata çekmekte ve onları kozmolojiye, tabiat bilimlerine, antropolojiye vs. teşvik etmektedir.¹¹⁰

b) Akfî İlimler: Kur'an, tarihin derinliğine insanların dikkatini çekmekte, peygamberlerin ve önceki ümmetlerin öğretici kıssalarını anlatmaktadır.

Veya İslam'ın başlangıcındaki savaşlar vb. gibi tarihi olayları bildirir ve kaydeder. Delil ve kanıtlara davet gibi:

“هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ”

“delilinizi ortaya koyun...”¹¹¹

Akletmeye ve derin düşünmeye davet gibi: (Nisa / 82) ve Kur'an'ın gayesi hikmet ve bilgeliktir: (Yusuf / 2)

c) Naklî ilimler: Kur'an, peygamberler, kabileler ve tarihi şahsiyetler dâhil olmak üzere rivaî ilimlere de dikkat etmiştir, örneğin: Hz. Yusuf'un kıssası, Hz. Musa'nın kıssası, Zülkarneyn hakkında ayetler vb.

d) Sezgisel ilimler: Kur'an, insanlara ilahî vahiy ve ilhamdan bahseder¹¹² ve bazı insanlara Allah'tan gelen ilahî bilgiye (Ledûn ilmine) işaret eder:

¹⁰⁹ Bu konularla ilgili ayetler bir önceki konuda zikredilmişti

¹¹⁰ Tank / 5, Abese / 24, Neml / 69. ayetlere rücu ediniz.

¹¹¹ Bakara / 111

¹¹² Şura / 51, Mûminun / 27, Taha / 38. ayetlere rücu ediniz.

“...وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا”

“Yüce katımızdan kendisine ilim öğretilmiştir.”¹¹³

Kur'ân-ı Kerîm, insan hayatının manevî, ahlakî, sosyolojik, politik ve ekonomik vb. gibi birçok yönleriyle ilgilenir. Bu durum Kur'an'da bölümlerin birçok çeşitliliğine neden olmuştur.

Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm, insanın tecrübî bilimlerine önem vererek duyulara ve aldıkları sonuçlara önem verir ve hem insan zekâsına ve hikmetine önem verir. Hem de insanın dikkatini tabiat âleminin ötesine çekerek ilahî peygamberlerin vahyi ve Allah ile aralarında ilişki kurmalarını sağlar.

Dolayısıyla kişiye kapsamlı bir bakış açısı kazandırır ve bütüncül disiplinler arası bilgi sağlar. Bu konu, Kur'an'ın içinde bulunduğu çağda insanlığa en önemli bilimsel katkısı olarak kabul edilmektedir ki; Kur'an ile iç içe olan insan kapsamlı tecrübî ilimlere, akılcı görüşlere ve yüksek vahiy bilincine sahip olur, varlık âlemine olan dar bakıştan kurtulur, bilime ve kâinata daha kapsamlı bakar.

Kur'an'ın amacı tüm beşerî bilimlerin detaylarını anlatmak olmasa da Kur'an'da çeşitli bilimlere yapılan atıflar bulunabilir. Bir başka deyişle, Kur'ân-ı Kerîm'de aklî, tecrübî, naklî ve sezgisel yöntemlere önem verilmiş ve bunların örneklerinden bahsetmiştir. Ve Kur'an'ın ilmin metot ve kaynaklarına dikkat etmesi, bu kaynakların kullanılması gerektiğini ifade eder.

Dolayısıyla dinin insanın yaşam alanında etkili olmasını istiyorsak; Kur'an'ın öğretilerini insan hayatına entegre etmek gerekir. Bu mesele de arzu edilen Kur'an ilminin kapsayıcı unsuru göz önüne alındığında ve

Kur'an'ın camilerin ve evlerin köşelerinden çıkıp öğretilerinin çeşitli ilimlerin temellerine ve amaçlarına nüfuz ettiğiinde gerçekleşir ve ancak bu yolla insan hayatının her alanına girer.

6.4. Din ve Dünyanın Mücadelesi (Sekülerizm)

Modern dünyanın modern mücadelelerinden biri de din ile dünya arasında olan münakaşadır. Batıda başlamış olan ve daha sonra çözüm olarak Sekülerizm ile sonuçlanan ve Müslüman ülkeleri de tuzağına düşüren bu durum; Kur'an ilminin öncülüğünün önünü kesip din işlerini cami ve kişisel ibadetlerle sınırlamaya çalışmıştır. Nitekim zamanla Kur'an'ın siyasî, sosyal, ekonomik ve hatta eğitim meselelerine karışmasına izin verilmemiştir.

Elbette din ile dünya arasındaki bu çatışmanın kökü, zahiren ahir anlayışı ile dünyadan faydalanmaya dayanmaktadır. Bu meseleyi çözemeyince de çareyi dini, insanların dünyevî işlerinden ayırmakta buldular ta ki halkın dünyası ilahî emirlerden ayrı düşsün. Din ve ahiretle ilişkileri olmadan yollarına devam etsinler.

Burada öncelikle Sekülerizm'in anlam ve araçlarından bahsetmek, ardından da din ve dünyayı barıştıracak Kur'an'ın çözümlerini sunmak gerekir.

Sekülerizm (Laiklik) kelimesi dünyevilik, özgünlük, gelenekçilik anlamlarına gelir. Terim olarak ise dinin dünyadan (toplumsal yaşam alanından) ayrılması demektir. Öyle ki din siyasete, hukuka, eğitime, yönetime vb. alanlara karışmaz. Ve din, görevi yalnızca Allah ile birey arasında bir ilişki yaratmak olan bireysel bir mesele olarak kabul edilir. Yani kamusal alan, din alanının dışındadır ve devletin dene-timindedir. İnsan, toplumun sorunlarını bilim

¹¹³ Kehf / 65

ve akıl yardımıyla çözer ve din yalnızca özel ve kişisel alanla ilişkilidir.

Din ve Dünyanın Bütünleşmesinde Kur'an'ın Çözümü (Ahiret ve Dünya)

Kur'ân-ı Kerîm, insanın hidayet ve saadeti için dünyevî işlere (siyasî, sosyal, iktisadî vb.) müdahil olur. İbadî ve uhrevî işlerine müdahil olduğu gibi bunlarla ilgili ilimlere de yön verir.

Evet, Kur'an dünya ile ahiretin birleşmesine davet etmekte ve şöyle buyurmaktadır:

”فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الآخِرَةِ مِن خَلَقٍ * وَ مِنْهُمْ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَ فِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَ قَنَا عَذَابَ النَّارِ * أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَ اللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ“

“...İnsanların içinde: “Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver” diyen vardır ki, onun ahirette bir payı yoktur.” “Onlardan kimi de: “Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyiliği ahirette de iyiliği ver ve bizi ateşin azabından koru” der.” İşte kazançlarından nasibi olanlar bunlardır. Allah'ın hesap görmesi de pek tezdir.”¹¹⁴

Kur'an, insanı yeryüzünü abat etmeye ve dünya işlerinden yararlanmaya çağırır:

”هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَ اسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَعْمَرُوهُ ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ“

“Sizi yeryüzünden yaratıp meydana getirdi ve orayı imara memur etti sizi; artık ondan yargılanma dileyin, sonra da

tövbe edin ona. Şüphe yok ki Rabbim, yakındır, duaları kabul eder.”¹¹⁵

Hadislerde de dünya, ahiretin tarlası olarak tanıtılmıştır: “Dünya ahiretinizin tarlasıdır.”¹¹⁶

Kur'ân-ı Kerîm, dünya zevkini ve insan dünyasının refahını ahiret ve Allah-merkezçiliğe karşı çakışır olarak görmez, bilakis, insanın arzu edilen hayatını ve saadetini dünya ile ahiret arasındaki birteliktikten olduğunu ve insanın dünyevî hayatına dinin hâkimiyetini tanır.

Sonuç

Kur'an'ın ve Ehl-i Beyt'in ayet ve hadislerine dayanan bilimsel öncülüğü, son yüz yılda İslam düşünürlerinin de ilgisini çekmiştir. Elbette Gazzâlî, Molla Sadra ve Feyz-i Kaşânî gibi kadim âlimler bunun bazı anlamlarına işaret etmişlerdir, ancak son yüz yılda Seyid Cemâleddin Esedâbadî, Allâme Muhammed Hüseyin Tabatabâî, Allâme Fazlullah, Ayetullah Abdullah Cevad-i Âmulî, İmam Humeynî ve Ayetullah Hamaneî Kur'an'ın bilimsel öncülüğünün bazı anlamlarından bahsetmiştir.

Bu makalede, Kur'an'ın bilimsel öncülüğü hakkında uygulamada olan 15 kavramdan bahsedilmiş olup yukarıda adı geçen âlimler tarafından ele alınmıştır. Aralarında Ayetullah Seyid Ali Hamaneî Kur'an'a dönüş adı altında (Kur'an'ın siyasî, sosyolojik ve ilmî boyutlarda hayata geçirme) başka kavram ve konuları da ele almıştır.

Kur'an'ın bilimsel otoritesinin, insan yaşamının tüm yönlerini içeren Kur'an'ın rehberliği de dâhil olmak üzere bir dizi teorik ve rasyonel nedene sahiptir. “İnsanları hidayet

¹¹⁴ Bakara / 200-202

¹¹⁵ Hud / 61

¹¹⁶ «رسولُ الله: الدنيا مزرعة الآخرة» Evâliû'l-Le'âlî, c.1, s.267 h. 66

eden¹¹⁷ ve onun Furkân oluşu ile tüm evrelere hitap edici oluşu bunlardandır.

Kur'an'ın yetkinlik ve öncülüğü, Müslümanlar için etnik ve dinî farklılıklar, bilimsel

zayıflık, sömürgecilik ve din ile insanların dünyasının ayrılması dâhil olmak üzere çağdaş dünyanın birçok sorununu çözebilir.

Kaynakça

- Kur'ân-ı Kerîm Tercümesi*, Rızâî İsfahânî, Muhammed Ali ve tercüme heyeti, Kur'ân-ı Kerîm'in ilk komisyon tercümesi, Kum: Dârû'l Zîkr, 2005
- Arûsî Huveydî, 'Abd'ali b. Cum'a, *Tefsir-i Nuru's-Sâkaleyn*, Kum, İntişarât-i İsmâîlîyân, 1995
- Ayetullah Seyyid Ali Hamaneî'nin çeşitli üniversite profesörleri ile görüşmesi (30.10.2003)
- Ayetullah Seyyid Ali Hamaneî'nin kadın Kur'an âlimleri ile toplantısı (20.10.2009)
- Ayetullah Seyyid Ali Hamaneî'nin resmi web sayfası: www.farsi.khamenei.ir
- Beyât, 'Abduresûl, *Ferheng-i Vajeha*, İntişarât-i Endişe ve Ferheng-i Dinî, 2007
- Enverî, Dr. Hasen, *Ferheng-i Bozorg-i Sûhân*, İntişarât-i Sûhân, 2002
- er-Radî, Ebû'l-Hasen eş-Şerîf, *Nehcû'l Belâğa*, Tercüme Seyyid Ca'fer Şehidî, Tahran, Şirket-i İntişarât-i 'İlmî ve Ferhengî, 1989
- Fazlullah, Seyyid Muhammed Hüseyin, *Tefsiru min Vahyi'l-Kur'an*, Beyrut, Dârû'l Milâk li'l Tib'ae ve'n-Neşr, 1998
- Feyz-i Kâşânî, Molla Muhsin, *el-İnsâf*, İntişarât-i bî Zebân, 2013
- İbn Ebî Cumhûr el-Ahsâî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali, *Avâli'l-le 'âli'l-'Aziziyye*, Kum, İntişarât-i Seyyidi'ş-Şühedâ, 1. baska, 1985
- İbn Manzûr, *Lisânû'l 'Arab*, Beyrut, Dârû'l Ahvâl el-Turasû'l 'Arabî, 1996
- Küleynî, Muhammed b. Ya'kub, *el-Kâfi*, Tahran, Dârû'l Kûtübû'l İslâmiyye, 1986
- Kurbânî, Zeynul'âbidîn, *İlel-i Pişreft ve İnhitât-i Müslimîn*, Tahran, Defter-i Neşr-i Ferhengî İslâmî, 1982
- Longman Dictionary*, İntişarât-i Cengel
- Makale: *Nazariye-i Perdâzihâ-i 'İlmî-yi Kur'anî*, Muhammed Ali Rızâî İsfahânî, Mecelle-i Pejûheşnâme-i Kur'an ve Hadis, sayı:6
- Makale: *Şivehâ-i Tefsir-i Mevz'uî*, Muhammed Ali Rızâî İsfahânî, Mecelle-i Pejûheşnâme-i Kur'an ve Hadis, sayı:12, 2009
- Mekârim Şirâzî, Nasîr, *Tefsir-i Nûmune*, Tahran, Dârû'l Kûtübû'l 'İlmiyye, 1991
- Oxford Dictionary*, Tercüme Ali Ekber Penâh, İntişarât-i Azerân, 2016
- Parsâniya, Hâmid, Cihânha-i İctimâ'î, İntişarât-i Kitâb-ı Ferdâ, 2013
- Rızâî İsfahânî, Muhammed Ali, *Kur'an ve Terbiyet*, İntişarât-i Peşûheşha-i Tefsir ve 'Ulûm-i Kur'an, 2015
- Rızâî İsfahânî, Muhammed Ali, *Mantık-ı Tefsir-i Kur'an (3)*, Neşr-i Câ'miatû'l Mustafa el-'Alemiyye, Kum, 2006
- Rızâî İsfahânî, Muhammed Ali, *Mantık-ı Tefsir-i Kur'an (5)*, Merkez-i Beyne'l Milelî Tercüme ve Neşr-i el-Mustafa, Kum, 2019
- Tabâtabâî, Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fî Tefsiri'l Kur'an*, Defter-i İntişarât-i Ca'miû Müderrisîn, 1997
- Tabâtabâî, Seyyid Muhammed Hüseyin, *Kur'an der İslâm*, Bûnyad-i İslâmî, 1982
- Tureyhî, Fahrüddîn, *Mecma'u'l Bahreyn ve Mütteli'u'n-Neyyireyn*, İntişarât-i Murtazâvî, 1996
- Velâyetî, Ali Ekber, *Puyâ-yi Ferheng ve Temeddûn-i İslâm ve İran*, İdâre-i Neşr-i Vûzâret-i 'Umur-i Hârice, 2005

¹¹⁷ Bakara / 186